

BARNA TÍMEA

ROMÁK A HÁBORÚ UTÁNI MAGYARORSZÁGON

Történelmi háttér

Napjainkra több kiadvány foglalkozik a romákkal, mint bármely más etnikai csoporttal. George F. Black 1914-ben összeállított cigány bibliográfiája 4577 publikációt tartalmazott.¹ A róluk írt anyag azóta is folyamatosan növekszik. Ugyanakkor a romák továbbra is az egyik legtitokzatosabb és legkevésbé ismert népcsoport. Noha kutatóintézetek, számos más intézmény és folyóiratok megpróbálták ösztönözni a rájuk irányuló kutatásokat, sok kérdés továbbra is megválaszolatlan maradt velük kapcsolatban.

Romák a modern történelem folyamán

A romák ősi otthona Indiában található. Onnan a 11–16. század között kivándoroltak, mindenek előtt a Közel-Keletre és Észak-Afrikába, majd a Balkán-félszigeten keresztül Kelet-, Közép- és Nyugat-Európába is eljutottak. Keveredésük más népekkel nem volt jelentős, így ez a vándorló népcsoport napjainkig megőrizte sajátos vonásait. A romákat az európai krónikákban már 1322-ben említik Krétán és 1346-ban Korfun. Megjelenésüket 1407-ben és 1414-ben rögzítették Németországban, 1416-ban Erdélyben és 1417-ben Moldovában és Magyarországon. Zsigmond magyar, német és cseh király levelet írt a 15. században Nyugat-Európába belépő első roma csoportok egyikének.²

Mivel a bevándorló romák nem rendelkeztek állandó munkával, így kultúrájuk megváltozására kevés esély volt. Az akkulturáció szinte teljes hiánya miatt a krónikák „hazugoknak, tolvajoknak” nevezte el őket, akik „pogány szokásoknak” szentelték magukat. Ez a negatív jellemzés nyilvánvalóan kegyetlen üldöztetésekhez vezetett minden országban, különösen ott, ahol nagyobb számban jelentek meg. Ehhez hasonló emberi sorsok jelennek meg Csalog Zsolt: *Kilenc cigány* című könyvében is. Szívszorító életrsorsok. Magukra maradt asszonyok, gyerekek hatalmas küzdelme a család egyben tartásáért,

¹ BLACK, George F.: *The Gypsy bibliography*, Printed by T. and A. Constable, for the members of the Gypsy Lore Society, and published by Bernard Quaritch, London, 1914.

² McDOWELL, Bart: *Gypsies, Wanderers of the World*, National Geographic Society, Washington D.C., 1970, 83. p.

a létért. A fiatalok, szüleik sanyarú sorsát látván új utakra készülnek egy biztosabb, munkával megteremtett, élhetőbb jövő felé.³ Helyzetük lényegében nem különbözött Franciaországban, Angliában vagy Spanyolországban sem.

Ugyanebben a században a felvilágosodás szellemében egyes uralkodók elkezdtek szabályozni a romák életét annak érdekében, hogy társadalmi-gazdasági helyzetüket a nem roma jobbágyok szintjére emeljék. A Habsburg Birodalomban Maria Terézia (1740–1780) és fia, II. József (1780–1790) megkísérelte a romák nomád életmódjának felszámolását megfelelő rendeletek kiadásával. Mária Terézia 1761-ben előírta, hogy a romáknak tartósan le kell telepedni, majd 1773-ban újabb rendeletet adott ki társadalmi-gazdasági helyzetük javítása érdekében. Az új törvény arra utasította a helyi hatóságokat, hogy bontsák le az összes roma kunyhót és gondosan építsenek házat számukra. A rendelet azzal fenyegetett, hogy börtönbüntetéssel sújtja azokat a romákat, akik elhagyják új házukat. Ezen kívül a törvény kijelentette, hogy a roma nőknek és gyermekeknek ugyanazokat a nemzeti viseleteket kellett hordaniuk, amelyek a régió parasztására jellemzőek voltak. Emellett megszüntették a cigányvajdák hatalmát, és a romákat a falusi bírók joghatósága alá helyezték. Ugyanezen rendelet előírta, hogy a roma gyermekeket a parasztok tanítsák a helyi plébánosok felügyelete alatt azzal a reménnyel, hogy kézműves mesterként letelepülnek majd a falvakban. Ez a kísérlet teljesen kudarcot vallott.⁴

Az 1848–1849-es forradalmi évek nem befolyásolták a Habsburg Monarchia roma ügyeit. Míg a jobbágyokat felszabadították, a romák a társadalom peremén maradtak. Mint másutt Európában, továbbra is egyik napról a másikra éltek, egyik helyről a másikra költöztek, és bűncselekményeket követtek el, hogy élelmet szerezzenek és egyéb alapvető szükségleteiket kielégítsék.

Mivel a hátrányos megkülönböztetés nehezen kontrollálható emberi ösztön, sok tudós, történész és politikus ezt használta fel saját érzése, álláspontja igazolására az etnikumok közötti viszonyokban. Néhány országban széles körben elfogadták a rasszista nézeteket, mindenekelőtt Nagy-Britanniában, az Egyesült Államokban és Németországban. Az ilyen elméletek Közép-Európában is egyre népszerűbbé válásával a romák helyzetében hosszú ideig nem történt jelentős előrelépés. Rendkívüli esetnek minősültek József főherceg azon törekvései, hogy a Habsburg Birodalom romáit véglegesen letelepítsék.

Közép-európai kortársainak nagy részét azonban a faji fölény elmélete befolyásolta. Köztük volt Porzsolts Kálmán publicista is, aki a *Pesti Hírlap* hasábjain kijelentette: „A civilizált államnak ki kell irtani ezt a cigány fajt. Igen, meg kell semmisíteni! Ez az egyetlen módszer.”⁵

³ CSALOG Zsolt: *Kilenc cigány*, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1976, 238. p.

⁴ DAVIDOVA, Eva: *Bez kolib a siatrov*, Východoslovenské vydavateľstvo, Kosice, 1965, 19–21. p.; SZEKFŰ Gyula – HÓMAN Bálint: *Magyar történet*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1943, 523. p.

⁵ Zsolt (Porzsolts Kálmán): A mi cigány hírünk, *PESTI HÍRLAP*, 1907. augusztus 6.

Még ifj. dr. Hermann Antal, a liberális gondolkodású, nemzetközileg híres néprajzkutató fia is – 1913-ban tartott nyilvános előadásán – hangsúlyozta: „A cigányok nomád élete tele van miszticizmussal, romantikával, lopással, betöréssel, gyermekek elrablásával, állatok mérgezésével és gyilkosságokkal.”⁶

A romák ellen – Magyarországon és másutt – elterjedt előítéletek ellenére, egyetlen jogalkotási intézkedés sem próbálta megváltozni a kialakult helyzetet. Időközben csak néhány ember és családja asszimilálódott; a romák túlnyomó többsége nem változtatta meg sokat kritizált életmódját.⁷

Ez a helyzet alapvetően változatlan maradt a két világháború közötti években is. A második világháború alatt a romák helyzete jelentősen romlott Közép- és Kelet-Európában. 1941-ben Németország koncentrációs táboraiban több ezer német roma, valamint körülbelül 80 ezer kelet-közép-európai roma vesztette életét.⁸

A náci Németország 1945-ös veresége megkönnyebbülést hozott ezen etnikai csoport tagjai számára. Az évek múlásával azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a „cigány probléma” nem tűnt el.

Népesség

Mivel a romák alapvetően nomád emberek voltak, számukra vonatkozóan nincsenek megbízható népszámlálási adatok Magyarországon sem.

A megnövekedett iparosodás és az urbanizáció eredményeként egyre több roma telepedett le ipari központokban és nagyvárosokban, különösen Budapesten, az ország legnagyobb ipari központjában.⁹

Nyelv

Az ősi cigány (roma) nyelvet csak nagyon kevesen és egyre csökkenő arányban beszélik. A romákat dialektus szerint három csoportba lehet sorolni:¹⁰

1. Európa legkorábbi, és földrajzilag leginkább szétszórta elhelyezkedő romani nyelvi változatai:

⁶ HERMANN Antal Jr.: *A temesmegyei cigányok*, n.a., Temesvár, 1913, 14. p.

⁷ GERENCSÉR Miklós: Egyenjogú állampolgárok, *Népszabadság*, XXXVI. évfolyam, 1976, 5. p.

⁸ KOZÁK István: „Historians and Witnesses; A Symposium”, *The New Hungarian Quarterly*, XXX, no. 96, Winter, 1984, 90. p. és SABACKA, B: *Problematika cikanskeho obyvatelstva*, n.a., Brno, 1970, 2. p.

⁹ KOZÁK István: Még egyszer a borsodi cigányokról, *Népszabadság*, XLIII. évfolyam, 1985. június, 8. p.

¹⁰ VEKERDI József: *A magyarországi cigány dialektusok*, kézirat, Pécs, 1983.

- Centrális csoport:
 - paibano (magyarcigány, kárpáti cigány) – Magyarország, Erdély, Szlovákia, Vajdaság
 - serviko (szlovák cigány) – Szlovákia, Csehország
 - vend cigány – Magyarország, Szlovénia
 - bergitko – Lengyelország
- Északnyugati csoport
 - a szintó romani összes alváltozata – Franciaország, Benelux-államok, Svájc, Németország, Ausztria, Észak-Olaszország
 - fintika roma – Finnország
- Északkeleti csoport
 - polska roma – Lengyelország
 - balti romani – Baltikum
 - xaladitko (oroszcigány) – Oroszország

2. A balkáni romák nyelvi változatai, amelyeket az ott lakó, illetve onnan elvándorolt csoportok beszélnek.

- arli (arlijá, erli, jerli) – Bosznia, Szerbia, Koszovó, Macedónia, Bulgária, Görögország
- sepeči – Görögország, Törökország
- mečkar – Albánia
- ursar – Románia, Szerbia
- krími romani – Ukrajna (Krím-félsziget)
- abruzzo romani – Dél-Olaszország
- zargar – Irán

3. Az oláhigány nyelvváltozatok tartoznak ide, amelyek román nyelvterületen alakultak ki, és a 19. században jelentek meg.

- Északi csoport:
 - kelderash – Románia, Franciaország, Nagy-Britannia, volt Jugoszlávia, Oroszország, Dél-Amerika, USA, sőt Kína is
 - lovari – Magyarország, Ausztria, Szlovákia, Dél-Afrika
 - čurari – Magyarország, Románia
 - mačvaja – USA
- Déli csoport:
 - džambazo – Macedónia, Bulgária, Románia
 - gurbet – Bosznia, Szerbia
 - čergar – Bosznia, Szerbia, Bulgária
 - ursari – Oroszország, Bosznia, Szerbia

Társadalmi-gazdasági fejlődés

Közép- és Kelet-Európában általánosan elfogadott nézetnek tűnt, hogy a romák között nem volt társadalmi rétegződés. Ez a vélemény azonban nem volt összhangban a tényekkel. A roma társadalom soha nem volt teljesen osztálytalan, és társadalmilag sokrétű ma is.

A különböző foglalkozások tükrözték a megfelelő társadalmi státuszt. A vajdák lettek közösségeik vezetői. A zenészek társadalmilag is magasabban helyezkedtek el, mint például az ugyanazon törzshöz vagy nemzetséghez tartozó vályogtégla-vetők, vagy kosárfonók. Kétségtelen, hogy a lókereskedők is magasabb rangúak voltak, mint ugyanazon roma közösség képzetlen munkásai. A különféle törzsek és nemzetségek közötti kommunikáció hiánya alapvető társadalmi jelenség volt, amelyet inkább a foglalkozási különbségek, nem pedig az etnikai különbségek okoztak. A magyar vagy a szlovák anyanyelvű romák inkább „civilizálódtak” (asszimilálódtak), mint mások, és mindig sok zenész volt köztük. A beás cigányok elsősorban fa- (teknővájók) és erdőmunkások voltak, míg az oláh cigányok elsősorban a fémfeldolgozás és a lókereskedelem területén tevékenykedtek.¹¹

Azok a romák, akik beolvadtak a többségi társadalomba és gazdaságilag jobb helyzetbe kerültek, mint közösségeik, hajlamosak lettek hangsúlyozni „hasonlóságukat” a nem roma állampolgárokkal, olvasható Kozák István írásában.

A romák körében azonban ezek az osztályok kevésbé voltak fejlettek, mint a polgári társadalmakban, ahol a társadalmi hierarchiák meglehetősen markánsak voltak. Magyarországon óriási társadalmi-gazdasági változások történtek a második világháború nyomán. E jelenségekkel összhangban a hatóságok új módszereket kerestek a „cigány kérdés” megválaszolásához. A Magyar Szocialista Munkáspárt 1961. évi határozata a roma állampolgárok lakásügyeivel, foglalkoztatásával és oktatásával foglalkozott. Ennek szellemében egy 1964-es kormányrendelet elrendelte a roma települések elosztását, szétszórását annak érdekében, hogy a romák beilleszkedjenek a társadalomba. A végrehajtás során azonban egyes helyi önkormányzatok ugyan jobb házat osztottak ki nekik, de teljesen elkülönítetten, szegregálva.¹²

1971-ben a romák 70%-a „cigánytelepeken” élt nagyon primitív körülmények között. Az 1980-as évek elejére ezeknek a romáknak már csak körülbelül 20%-a élt szegregált területeken, kissé jobb körülmények között.

A lakáspolitikai végső célja az volt, hogy lehetővé tegye életmódjuk megváltoztatását. Azt feltételezték, hogy a roma családokat tisztán nem roma környezetbe kellett áthelyezni, hogy a roma telepek felszámolhatók legyenek.

¹¹ CSALOG Zsolt: Etnikum? Faj? Réteg? Adalékok a cigányság „fogalmához”, *Világosság*, 1973. január, 38–43. p.

¹² Uo.

Ezt a politikát például Salgótarján városa is követte, ahol 1977-ben a romák a teljes népesség 5%-át tették ki. A jobb lakhatás, a közegészségügyi intézkedések, a rendszeres gyermekjóléti ellátás hozzájárultak a roma népesség gyors növekedéséhez a természetes szaporodás révén.

A magyarországi roma társadalom átalakulásának egy másik tényezője a romák fokozott munkaerő-piaci részvétele volt. A hatvanas évek elején a roma férfiak 20%-ának volt állandó munkahelye az iparban és az állami gazdaságokban; 1971-re ez a szám már 30%-ra nőtt. A nyolcvanas évek elején a férfiak 85–90, a nők 40–50%-a dolgozott.¹³

Kultúra és oktatás

Noha a romák jellegzetes fizikai tulajdonságait nem lehet összetéveszteni, önmagában ezek a tényezők nem határozzák meg az etnikumok közötti kapcsolatokat. A roma népszokásokat, a rítusokat, a nyelvet – és mindenekelőtt az ideológiát – figyelembe kell venni.¹⁴ Ezen tényezők között a nyelv szerepe nem feltétlenül a legfontosabb, mivel a romák többsége napjainkra elhagyta eredeti (roma) anyanyelvét. Annak ellenére, hogy Indiából történő vándorlásuk évszázadokkal ezelőtt zajlott, a romák a világ minden táján megőrizték kulturális identitásuk főbb jellemzőit. Ez részben annak köszönhető, hogy elszigetelődtek a külső hatásoktól.

Örökségük jellegzetes elemei világszerte nyilvánvalóak, ám a roma kultúrának megvannak a regionális sajátosságai is. Emiatt a roma jelenségek elemzésekor néha a szomszédos népek kultúráját is figyelembe kell venni.

Ugyanakkor nem lehet kétséges, hogy a roma vallás, rituálé, népi orvoslás és erkölcs fogalma és gyakorlata alapvetően különbözik a nem roma társadalomtól. Vallási nézeteik és szokásaik rávilágítanak életfilozófiájukra. Ez azokra az időkre nyúlik vissza, amikor a romák feltehetően etnikailag egységesek voltak, és a vándorlás nem hozta őket kapcsolatba olyan sok különböző civilizációval.

Bizonyított tény, hogy a romák mindig is követték azon többség vallását, akiknek a területén éltek. Magyarországon ez a katolikus vallás volt. Néhanyan – akik Romániából érkeztek Magyarországra – görög-katolikusok voltak. Hibás lenne azt gondolni, hogy a romák kereszténysége megegyezik a nem romák kereszténységével. A felekezeti hovatartozásuk nem jelent többet annál, hogy a roma gyermekeket megkereszteltették katolikus templomokban. Az Újszövetség szövegei semmilyen mértékben nem befolyásolták sem

¹³ TAUBER István – VÉG Katalin: A cigányok bűnözésének néhány összefüggése, A „cigánybűnözés” fogalmával kapcsolatos problémák, *Magyar Jog*, 29. évfolyam, 8. szám, 1982, 694. p.

¹⁴ SZEGŐ László: Babonáság és vallás a magyarországi cigányoknál, *Világosság*, 1973. január, 44–48. p.

néphagyományukat, sem vallási életüket. A romák jellemzően nem templomba járók, és nem gyakran vesznek részt vallási szertartásokon. Még az esküvői szertartásokat is a templomon kívül hajtják végre a vajdák vagy cigány bírák, vagy ha ezek nincsenek, akkor a közösségük legidősebb emberei révén.

Isten neve alig fordul elő, az Isten fogalma nem játszik központi szerepet a gondolataikban. Így az istenkáromlás ismeretlen számukra. A romák életében a túlvilág mindig is fontos szerepet játszott. A cigány katolicizmus a monofizitizmushoz hasonló, mely szerint Jézusnak csak egy, isteni lényege van. Krisztus neve nem jelenik meg a cigány folklórban, a Szent Szűz neve pedig nagyon ritkán.

A böjt szintén ismeretlen a roma életben. A katolicizmus ezen ismérvei csak azokra a romákra jellemző, akik még semmilyen mértékben nem asszimilálódtak kulturálisan.

Az egyik tényező, amely részben felelős az ilyen típusú vallási szemléletért és gyakorlatért: az egyházak szellemi gondozásának hiánya. A megkeresztelés kivételével a romákat elhanyagolták és kihagyták a hittérítői munkából.

Annak érdekében, hogy a romák beilleszkedjenek a társadalomba, az oktatásnak fontos szerepet kellett játszania. A múltban sem az állam, sem a társadalom nem vette komolyan a romák oktatását. II. József császár (1780–1790) trónra kerülésekor rendeletet adott ki, amely szerint minden roma gyermeknek be kell kerülnie az iskolába. Hamarosan 8388 roma gyermeket helyeztek állami tulajdonban lévő oktatási intézményekbe, és 9463 főt paraszti gazdaságokba nevelőszülők pártfogása alá. Néhány éven belül mind elmenekültek.

Az 1868-as XXXVIII. Törvénycikk új rendszert hozott létre a népiskolai közoktatás terén Eötvös József, vallás- és közoktatási miniszter vezetése, irányítása mellett. Később, de még a századfordulót megelőző években széles körű reformokat kezdeményeztek a középiskolák korszerűsítésére annak érdekében, hogy az oktatás színvonalát a nyugati mintákkal összhangban emeljék. E korszerű erőfeszítések a romák helyzetét nem érintették.

A 19. század végén a 400 vándorló roma közül csak 1 volt képes olvasni és írni; a 100 félig vándorlóból csak 3 vagy 4 volt írástudó; és 93,5% írástudatlan volt a véglegesen letelepedett romák között.

A Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézete által 1971-ben összeállított felmérés szerint a 14 évesnél idősebb roma népességnek 39%-a volt írástudatlan. Az 1980-as évek elejére az iskoláskorú roma gyermekek 96–100%-a az általános iskolákban tanult, az óvodáskorúak 45–62%-át óvodákban nevelték.¹⁵

Magyarországon a kötelező oktatás hatéves korban elkezdődik. A probléma azonnal a roma tanulók regisztrációjánál jelentkezett, a tanárok jelentése szerint. Egyes szülők nem is tudták gyermekeik életkorát, a többségében roma lakta településeken élő szülők egy része értelmetlennek tartotta az is-

¹⁵ TAUBER-VÉG: i.m., 694. p.

koláztatást. A hátrányos családi háttér miatt a roma gyermekek pszicho-fizikai fejlődése elmaradt a nem roma osztálytársak szintjétől. Ez a legtöbb esetben állandósult, leküzdhetetlen maradt. Például a hatéves roma gyerekek magyar szókinccse csak 30–40 szóból állt. Ennek eredményeként legalább 50%-uk már az első iskolai év végén lemorzsolódott, a fennmaradó 50% egy része pedig nem haladt előre, mert nem tudtak felmutatni megfelelő teljesítményt.

A körülmények javítására irányuló egyik kísérlet a nem szegregált (integrált) iskolák létrehozása volt. Számos tanár és a nem roma gyermekek szüleinek legtöbbször ezt hatástalannak, eredménytelennek ítélte. A korszak társadalmi-gazdasági és kulturális körülményei között a roma tanulók nem voltak felkészültek a tantervi követelmények teljesítésére. Ezenkívül a roma és nem roma diákok viselkedése túl sok esetben konfliktusokat eredményezett a tanulók között.

Számos tényező megakadályozta a roma és más iskolás gyermekek közötti együttműködést az integrált iskolákban. Talán az egyik legfontosabb, hogy a roma gyermekek nem szívesen vettek részt a közösségi játékokban. Ezért a különböző származású gyermekek körében nagyon ritkán alakulhatott ki az összetartozás érzése.

Egy másik alapvető szakadék a roma és más gyermekek között az, hogy az iskoláskorú romák nehezen értették meg az elvont fogalmakat.¹⁶ Az absztrakt fogalmak, még az idő fogalma is, kívül estek a romák fogalomkörén; ez egy nagyon súlyos hátrány az oktatási folyamatban, nem is beszélve a fegyelem hiányáról, amely a roma gyermekek családi öröksége.

A roma gyermekek szellemi szintjének emelése érdekében a városi óvodák és a falvakban sajátosan előkészített (óvodai) tanfolyamok megpróbálták kiküszöbölni a rést, pótolni a hiányosságokat.

A helyi tanácsok ruhákat és cipőket biztosítottak a gyerekeknek – különben a roma gyermekek nem tudtak iskolába járni esős és hidegebb évszakokban.

Igazgatási és az iskolai hatóságok sokat tettek annak érdekében, hogy a romákat a szegénység sújtotta körülményekből a többségi lakosság életszínvonalához és kulturális szintjére emeljék.

Mindenképpen hangsúlyozni kell az oktatás jelentős szerepét, amely a megfelelő szociálpolitikával együtt egészségesebb társadalmi és kulturális környezetet teremthet a romák számára. Az 1980-as évek elején továbbra is feltűnő különbségek voltak a romák és a lakosság többsége között, zavartalan együttélésük rovására. A kevés roma értelmiségi és más középosztálybeliek semmilyen mértékben nem módosították a helyzetet, mert alacsony volt a létszámuk, és nem voltak hajlandóak részt venni a romák társadalmi-gazdasági és kulturális helyzetének javítását célzó erőfeszítésekben.

¹⁶ SIKLÓS László: Cigányok a társadalom szorításában, In: NEMES György (szerk.): *Írószemmel*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973, 257–258. p.

Mítosz és valóság

Az 1945 utáni rezsimek Magyarországon, csakúgy mint Közép- és Kelet-Európában, igyekeztek humánus módon kezelni a romákat, szemben a korábbi kormányok gyakorlatával. Az 1980-as évek elején sokan állandó munkahelytel rendelkeztek; azonban a dolgozó romák mindössze 1,5%-a vált képzett munkavállalóvá.¹⁷ Igaz az is, hogy ennek a haladásnak egyidejű jelenségeként nőtt a romák közösségi vagy „etnikai” tudatossága. Ezek az etnikailag tudatos romák inkább etnikai tömörülésekben kívántak élni, és szegregált iskolákat akartak, ahol a roma lett volna az oktatás egyik nyelve.

Magyarország nemzetiségi politikája elismerte az etnikai kisebbségek jogszerű létét, és meglehetősen rugalmasan kezelte a „cigánykérdést”. A romákkal kapcsolatban a faj, a közös származástudat fogalma, valamint a társadalmi réteg egyaránt jelentősek voltak a politikai intézkedések végrehajtásában.¹⁸ Ez a nézőpont akár az alkalmazkodás, akár az önrendelkezés előtt megnyithatta volna az ajtót.

A kisebbségek integrációjának három alapvető feladatát: a lakhatást, a foglalkoztatást és az oktatást Magyarországon is kezelték. A lakosság túlnyomó többségében azonban továbbra is jelen volt a romákkal szembeni előítélet. Ennek két oka volt: az egyik az úgynevezett „cigány bűnözés”. A roma bűnözés aránya kétszer olyan magas volt, mint a nem romáké. A másik tényező, amely táplálta az ellenérzést a romák iránt, a kormányok roma-orientált jóléti politikájában volt keresendő. A romák egyre több jóléti kedvezményt kaptak (ingyenes ház, ruházat, iskolai kellékek, alacsony kamatozású kölcsönök stb.), ami a nem roma népesség szegénység által sújtott tagjai között neheztelést váltott ki velük szemben.

A romák magyar társadalomba történő beilleszkedését akadályozta az a tény is, hogy a roma törzsek akkoriban erősen endogámok voltak (saját csoportjukon belül házasodtak), ezért a kiházasodás a többségi társadalomba gyakorlatilag nem létező jelenség volt. Sőt, a ritka vegyes házasságban élő „fehér” partnert gyakran romának tekintette a nem roma lakosság. Következésképpen a vegyes házasság az integrációs folyamat előmozdításának eszközeként nem volt életképes lehetőség.

Habár változások történtek pozitív irányba, a magyarországi romák 1945-től a nyolcvanas évek elejéig nem tudták saját kézbe venni a maguk irányítását, és részvételük a társadalmi életben elhanyagolható volt. A hatvanas és a hetvenes években a magyar romák helyzete folyamatosan változott, különösen, ha a háború és az 1945 előtti körülményekkel vetjük össze, akkor vitathat-

¹⁷ Uo., 260–263. p.

¹⁸ A Minisztertanács által a cigány lakosság helyzetének javításával összefüggésben további feladatokról kiadott 1972. évi 1016 / VII.12. sz. Rendelet a Magyar Közlöny, 47. sz. 1972. július, 633–634. p.

tatlanul jobb irányba. A „cigánykérdést” azonban semmiképpen sem sikerült megoldani, és az alkalmazott alapelvek és módszerek továbbra is a probléma nem megfelelő, részleges kezelését jelentették.